

УДК 338.48

DOI 10.32342/2074-5354-2023-2-59-20

В.Л. СМЕСОВА,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного туризму та готельно-ресторанного бізнесу
Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро (Україна)
ORCID 0000-0002-0444-4659

С.П. КОЖУШКО,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри міжнародного туризму та готельно-ресторанного бізнесу
Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро (Україна)
ORCID 0000-0002-6383-5182

Р.М. КЛЮЧНИК,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри глобальної економіки
Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро (Україна)
ORCID 0000-0001-6787-275X

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ: СПРОБА КЛАСИФІКАЦІЇ

Статтю присвячено основним викликам, з якими зіштовхується сучасний туризм. Пояснено значення туризму в контексті економічного зростання в сучасних умовах. Виокремлено економічний та соціологічний підходи, які відображають основний спектр сучасних викликів для туристичної галузі. Доведено корисність економічного підходу для вивчення ролі туризму та його внеску в економіку країни та економічний розвиток. Продемонстровано можливості використання соціологічного підходу для вивчення структури, функціонування та розвитку туризму як суспільного явища в його зв'язку з соціальними, політичними, економічними та культурними вимірами суспільства.

Наведено авторську класифікацію факторів (відповідно і викликів), які впливають на туристичний бізнес. Було виокремлено дві групи факторів: 1) природні та техногенні; 2) соціально-економічні та політичні. До природних відносимо землетруси, виверження вулканів, цунамі, тайфуни, повені, пандемії, які роблять туризм небезпечним. Техногенні фактори включають інциденти, катастрофи, аварії на промисловості, транспорті, в місцях скупчення людей тощо. Серед інших наведено перелік прикладів транспортних аварій, в яких загинула велика кількість туристів.

Соціально-економічні та політичні фактори включають дії чи бездіяльність людей, окремих груп, підприємств, держав, міжнародних організацій тощо. Так, банкрутство туристичної чи іншої компанії перешкоджає виконанню зобов'язань перед туристами. Страйк працівників часто завдає шкоди людям, які не мають до нього прямого відношення та проти яких він не спрямований. Страйки працівників сфери повітряного транспорту призводять до затримок та скасування рейсів, що шкодить туристичному бізнесу.

Політичні процеси також можуть стати причиною проблем для туристичного бізнесу. Підкреслено, що часто бідність, соціальна нестабільність, непопулярні рішення уряду чи місцевої

влади призводять до заворушень. При цьому зазначено, що туристи можуть постраждати під час цих заворушень через низку причин. Політичні кризи, революції та перевороти змінюють політичний ландшафт країни, змінюються правові норми, умови перетину кордону та перебування іноземців. Проаналізовано приклади Шрі-Ланки, М'янми, Таїланду та інших країн, у яких відбулися перевороти або масові протести. Окрему увагу приділено тероризму як фактору небезпеки. Наведено приклади терористичних актів, спрямованих проти туристів. Доведено деструктивний вплив бойових дій на туризм, але продемонстровано, що туристів можуть приваблювати місця, пов'язані з війною. Особливу увагу приділено проблемі визнання держав.

Ключові слова: туризм, туристичний бізнес, виклики для туризму, стихійне лихо, економічна криза, політична криза, тероризм

JEL classification: D74, L83, F20, H56

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Економічна важливість туризму та його постійне зростання, незважаючи на певні виклики і загрози, з якими стикається ця сфера людської діяльності останнім часом, зумовили підвищення уваги й інтересу до цієї сфери як з боку підприємців, так і з боку науковців, що є цілком закономірним і виправданим [1]. Дослідження специфіки функціонування національної туристичної галузі має здійснюватися, враховуючи не тільки її соціально-економічну складову, а й особливості взаємодії з елементами внутрішнього та зовнішнього середовища [2]. Виклики, з якими зіштовхується туристична сфера, варто особливо ретельно вивчати українським науковцям, адже на вітчизняний туризм впливає значна частина таких викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення досліджуваної проблеми, та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Дослідження туризму зумовлює наявність різних підходів. Зарубіжні та вітчизняні дослідники виробили низку концептуальних позицій щодо вивчення викликів, з якими зіштовхується туристична сфера. Так, інституційні засади дослідження туристичної галузі розроблено В. Збарським та Д. Грибовою [2]. Х. Мелешко [3] пропонує методичний підхід до оцінки рівня управління туристичним рингом. М. Лепкий [4] виокремлює фактори розвитку туристичного господарства в регіонах України. Р. Генч [5] досліджує

вплив природних катастроф на туризм. У нашому дослідженні подано спробу класифікації основних викликів для туризму, проілюструвавши їх як широковідомими, так і менш згадуваними прикладами.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розробці авторської класифікації викликів, які перешкоджають розвитку туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розглядаючи виклики для розвитку туризму, слід зазначити, що світ зараз перебуває у стані турбулентності, невизначеності, кризовості. Це потребує дослідження туризму з позицій різних підходів. У рамках даного дослідження маємо на меті зосередитися на економічному та соціологічному підходах, які, на нашу думку, якнайповніше відображають основний спектр сучасних викликів для туристичної галузі.

Економічний підхід до вивчення туризму сфокусований на формуванні попиту та пропозиції, дефіциті та надлишку на ринку туристичних послуг, впливі туризму на платіжний баланс, ВВП, зайнятість тощо. Цей підхід корисний для вивчення ролі туризму та його внеску в економіку країни та економічний розвиток. Х. Мелешко зазначає, що ефективність юридичних осіб в діяльності туристичної галузі обумовлена ефективністю роботи туроператорів. У той же час турагенти та суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність, фізичні особи-підприємці демонструють вищі показники доходів, що припадають на одного штатного працівника [3, с. 212]. Виняткове значення в

розвитку туризму в регіоні має наявний природно-ресурсний потенціал. Головними складовими природно-ресурсного потенціалу регіону виступають земельні ресурси, водні ресурси, лісо-рослинні, рибні, мисливські ресурси, мінерально-сировинні ресурси, природоохоронні ресурси, рекреаційно-туристичні ресурси [4, с. 551]. Нижче буде розглянуто вплив природних викликів на туристичну сферу.

Соціологічний підхід орієнтований на структуру, функціонування та розвиток туризму як суспільного явища в його зв'язку із соціальними, політичними, економічними та культурними вимірами суспільства. Іншими словами, соціологія туризму – це галузева соціологічна теорія середнього рівня, яка притаманними їй соціологічними методами досліджує соціальний феномен туризму в сукупності його проявів: туристичної діяльності і поведінки, туристичних груп і організацій, соціальних систем і соціального інституту туризму [6, с. 102]. Всесвітня туристична організація зазначає з цього приводу, що туризм має забезпечувати безпечний досвід для відвідувачів, без жодної дискримінації за гендером, расою, фізичними можливостями тощо [7].

На туристичний бізнес впливають різні фактори, які можна класифікувати таким чином.

1. Природні та техногенні фактори.

Ці чинники характеризуються тим, що не залежать (або мало залежать) від свідомої волі людини. Вони можуть статися в будь-який момент. В англomовній літературі часто зустрічається поняття «Act of God»; у вітчизняних джерелах такі випадки відносять до форс-мажорних.

1. Природні фактори включають дію непереборних сил стихії, які завдають матеріальної шкоди та призводять до людських жертв. Вплив природних катастроф спостерігається не лише тоді, коли вони трапляються, але й навіть тоді, коли існує ймовірність катастрофи. Таким чином, прийняття рішень про подорожі (travel decisions) приймаються з урахуванням можливих ризиків, у зв'язку з чим Р. Генч наголошує на необхідності вивчення

сприйняття ризику туристами [5, с. 87]. До цих ризиків можемо віднести:

1.1. Землетруси. Це стихійне лихо є найнебезпечнішим, оскільки його майже неможливо передбачити. Є країни, де вони трапляються часто, наприклад, Японія, Нова Зеландія, Чилі. Туристам, які їдуть до таких країн, необхідно ознайомитися з технікою безпеки та основами цивільного захисту на випадок землетрусу, а в ідеалі – знати особливості будови будинку, готелю, де вони зупиняться, адже під час землетрусу необхідно займати найбезпечніші місця у приміщеннях. Слід також організувати евакуацію туристів у випадку небезпеки. Так, після землетрусу в Бодрумі 2017 р. туристи були змушені залишити готелі та провести ніч просто неба [8]. У Непалі під час землетрусу 2015 р. було пошкоджено або знищено 2900 культурних пам'яток [9, с. 187]. Тривалий час після катастрофи для відвідування була закрита гора Еверест.

1.2. Вулканічна активність. Вона є менш небезпечною, адже охоплює, як правило, невелику територію. Переважна більшість усіх вулканів добре відома, як і особливості їх активності (виняток – виникнення нового вулкана в Мексиці у 1943 р.). Утім, часто їх виверження є раптовими, тому слід вкрай обережно проводити там туристичну діяльність. Так, на Канарських островах у 2021 р. сталося виверження вулкана Кумбре-В'єха, яке призвело до масштабних руйнувань та до тривалої перерви у туристичній діяльності. У 2010 р. виверження ісландського вулкана Еяф'ятлайокютль на деякий час зупинило авіаційне сполучення в Європі.

1.3. Цунамі. У цілому ці хвилі сейсмічного походження пов'язані з землетрусами та виникають, як правило, після підземних поштовхів. Особливо від них страждають Японія та Чилі. У 2004 р. сталося катастрофічне цунамі в Індійському океані, через яке загинули тисячі людей, у тому числі туристи [10]. Туристам, які прямують до означених країн, а також, Індонезії, Шрі-Ланки, Таїланду тощо, необхідно бути уважними та реагувати на попередження щодо загрози цунамі.

1.4. Повені, урагани, тайфуни. Ці стихійні лиха завдають порівняно менші руйнування, але, тим не менш, змушують реагувати на них та долати наслідки. Як правило, ці події легше передбачити та, відповідно, евакуювати людей, змінити туристичні маршрути тощо. Так, досить тяжкими стали наслідки повені в Німеччині в 2021 р. Тоді було затоплено Арську долину, внаслідок чого постраждала, серед іншого, і туристична інфраструктура. Більша частина мешканців території задіяні у сфері туризму, але туристів у регіоні істотно поменшало. Так, у вересні 2020 р. у регіоні було зафіксовано 25362 ночівлі, а у вересні 2021 р. – лише 22 [11].

1.5. Епідемії, епізоотії, епіфітотії. Поширення інфекційних хвороб є серйозним ударом для туристичної сфери. Так, пандемія свинячого грипу призвела до запровадження карантинних обмежень у 2009–2010 рр., але масштаби збитків для туристичної галузі були непорівнянними з наслідками COVID-19, коли туристична галузь майже по всьому світу зупинила роботу на кілька місяців. Протягом декількох років різні країни (особливо Китай, Росія, Нова Зеландія та Австралія) встановлювали жорсткі обмеження на відвідування країни іноземцями з туристичною метою. У перші дні локдауну важливим завданням було повернути туристів за умов скасування рейсів, і не всі туристичні фірми та країни впоралися з цим вчасно.

2. Техногенні фактори включають інциденти, аварії, катастрофи на промисловості, транспорті, в місцях скупчення людей тощо. Особливість цих факторів у тому, що більшість з них можна відвернути шляхом дотримання техніки безпеки та інших правил. Надзвичайно високий ризик для туристів становлять транспортні аварії. Нижче (табл. 1) наводимо декілька прикладів з узагальненою характеристикою наслідків подій.

Вплив на туризм справляють аварії техногенного характеру (Чорнобильська катастрофа 1986 р., аварія на нафтовій платформі у Мексиканській затоці 2010 р. тощо). При цьому Чорнобильська АЕС,

як відомо, є важливою туристичною дестинацією, таким чином, катастрофа парадоксальним чином посприяла розвитку туризму (у даному випадку екстремального).

II. Соціально-економічні та політичні фактори включають дії чи бездіяльність людей, окремих груп, підприємств, держав, міжнародних організацій тощо.

1. Банкрутство туристичної чи іншої компанії. У ринковій економіці будь-яка компанія може збанкрутіти та не виконати своїх зобов'язань перед контрагентами. Прикладом є одна з найстаріших туристичних фірм світу «Thomas Cook», заснована у 1841 р. У 2019 р. Банкрутство цього британського туроператора стосувалося приблизно 600 тис. туристів, які відпочивали в різних країнах світу, в тому числі близько 155 тис. британських мандрівників [12]. Британський уряд провів операцію «Matterhorn», яка стала наймасштабнішою в британській історії репатріацією громадян у мирний час [13]. Як бачимо, багато що залежить від дій держави із захисту своїх громадян, які потрапили у складну ситуацію. Крім того, значної шкоди туристичній сфері завдає банкрутство готелю чи компанії-перевізника.

2. Страйк. Припинення роботи у відповідь на порушення роботодавцем прав робітників є дієвим способом домогтися своїх цілей. Але страйк часто завдає шкоди людям, які в ньому не беруть участь та проти яких він не спрямований. Так, страйки працівників сфери повітряного транспорту призводять до затримок та скасування рейсів. Влітку 2022 р. у країнах Європи страйкували працівники аеропортів та стюарди, що викликало невдоволення туристів [14]. У вересні 2022 р. через односторонній страйк пілотів «Lufthansa» було скасовано 800 рейсів [15].

3. Масові безпорядки. Політичні ситуації в різних країнах розвиваються відповідно до соціально-економічних та політичних умов. Часто бідність, соціальна нестабільність, непопулярні рішення уряду чи місцевої влади призводять до за-

Таблиця 1

Транспортні аварії

Рік	Країна, місце	Подія	Коротка характеристика
1977	Іспанія, Канарські о-ви	Зіткнення літаків	583 людини загинули внаслідок зіткнення літаків на злітній смугі
2011	Росія, р. Волга	Катастрофа екскурсійного теплоходу «Булгарія»	Судно затонуло через технічну несправність, халатність екіпажу та корумпованість перевіряючих органів (122 жертви)
2012	Італія, о. Джильо	Катастрофа круїзного лайнера «Costa Concordia»	33 людини загинули через помилки капітана та членів команди
2013	Іспанія, м. Сантьяго-де-Компостела	Аварія швидкісного поїзда RENFE	80 пасажирів загинули через свідоме перевищення швидкості машиністом
2013	Чорногорія	Автокатастрофа	Автобус з румунськими туристами впав у провалля; 18 пасажирів загинули
2019	Ефіопія, м. Аддис-Абеба	Авіакатастрофа	157 людей загинули; причини катастрофи розслідуються

ворушень. При цьому туристи можуть постраждати під час цих заворушень через низку причин:

а) протестувальники або правоохоронці можуть випадково травмувати чи вбити туриста;

б) туристи можуть стати жертвами випадкової сутички;

в) туристів можуть використати сторони конфлікту як живий щит;

г) туристи можуть виявитися шпигунами, провокаторами тощо.

Прикладом участі «туристів» у провокаціях може слугувати випадок у Таллінні у 2007 р. Тоді мерія естонської столиці вирішила перенести пам'ятник радянському солдату з центра міста на цвинтар. Захищати монумент приїхали громадяни Росії, один з яких там загинув. Заворушення були припинені естонською поліцією [16, с. 205]. Протести на Шрі-Ланці у 2022 р. також поставили під загрозу безпеку туристів [17].

4. Революції та перевороти. У цілому цей фактор є близьким до попереднього, хоча масштаб може бути більшим. Революції та перевороти змінюють політичний ландшафт країни, змінюються правові норми, умови перетину кордону та перебування іноземців. Так, після воєнного перевороту в М'янмі 2021 р. країна

була на деякий час закритою для туристів. Спроба перевороту в Туреччині у 2016 р. також поставила під загрозу безпеку туристів. У 2014 р. організатори перевороту в Таїланді забезпечили туристам нормальні умови перебування [18].

5. Тероризм. Терористичні організації завжди чинили значний вплив на оточуючу реальність. На початку XX ст. терористи концентрувалися на політичних вбивствах (один з терактів навіть спричинив Першу світову війну). У 1960-х рр. тероризм почав набувати звичних рис: вибухи бомб та інших пристроїв, викрадення людей, угони літаків, підриви авто тощо. Очевидно, що такі способи наражають на небезпеку всіх людей, у тому числі туристів. Терористичні акти 11 вересня 2001 р. були лише одним з епізодів у нескінченній послідовності терактів різного масштабу. Туристична інфраструктура (готелі, музеї, ресторани), транспортна інфраструктура (літаки, аеропорти) часто стають мішенями терористів. У табл. 2 даємо короткий огляд терактів, які, так чи інакше, зачепили туристичну галузь певної країни.

6. Війна. У сучасному світі війна не сприймається як адекватний спосіб вирішення міжнародних конфліктів. Як наслідок, практично не фіксуються офіційні

Таблиця 2

Теракти і туристична сфера

Рік	Країна, місце	Подія	Коротка характеристика
1997	Єгипет, Дейр ель-Бахрі	Розстріл туристів біля храму	Ісламістська організація прагнула підірвати економіку Єгипту
2002	Індонезія, Балі	Вбивство гостей нічного клубу	Бойовики «Джемаа Ісламія» підірвали три вибухові пристрої у місцях скупчення іноземних туристів
2013	Пакистан	Вбивство туристів	10 туристів були вбиті талібами в базовому таборі альпіністів
2015	Туніс, Суса	Вбивство туристів	Туристи з європейських країн були розстріляні терористом-одинаком на території двох готелів
2015	Єгипет	Підрив літака над Синайським півостровом	Підрив саморобного вибухового пристрою в російському літаку
2016	Франція, Ніцца	Таран вантажівкою на Англійській набережній	Терорист наїхав на натовп людей, які відзначали День взяття Бастилії

оголошення війни. Натомість країни проводять різного роду «спеціальні операції», «антитерористичні» та «миротворчі» заходи, «введення військ для захисту населення», «гуманітарні інтервенції» тощо.

Такі дії країн чинять негативний вплив на туризм. Їхати в зону бойових дій є небезпечним, відтак майже ніхто на це не погоджується. Так, досить популярний серед радянських туристів Кавказ став надзвичайно небезпечним у 1990-ті рр. через бойові дії між Росією та Ічкерією, Вірменією та Азербайджаном, Грузією та Південною Осетією. Події 2020 та 2022 рр. лише підтверджують те, що небезпека в регіоні залишається реальною. Навіть відносно популярна у туристів Грузія є потенційно небезпечною через те, що частина території не контролюється урядом, а випадок війни на всій території Грузії (2008 р.) є досить показовим.

Пострадянська Україна також тривалий час була цікавою туристам з інших країн. У 2013 р. її відвідали 24,7 млн іноземців, що становило половину від тодішньої чисельності населення країни [19]. Перевагами туризму в Україні вважалися теплий клімат, наявність морів, гір та порівняно низькі ціни. Країну масово відвідували білоруси та росіяни, для яких не

існувало мовного та культурного бар'єра. Анексія Криму та війна на сході України істотно зменшили туристичний потік, а широкомасштабне вторгнення в Україну у 2022 р. практично поставило під загрозу функціонування в Україні туристичної сфери. Державне агентство з розвитку туризму наводить статистику: за перші чотири місяці 2022 р. сума туристичного збору склала 64 млн 611 тис. грн, що майже на 65% більше порівняно з аналогічним періодом 2021 р. – тоді до бюджету надійшло 39 млн 206 тис. грн [20]. Втім, не варто вважати ці дані оптимістичними. На нашу думку, левову частку цього річного суми збору заплатили громадяни України, які виїхали в західні області через бойові дії.

Безперечно, туризм страждає від міжнародних та внутрішніх конфліктів, адже туристична діяльність «любить тишу». Але трапляються й винятки. Так, зруйноване ще під час Війни Судного дня між Ізраїлем та арабськими країнами (1973 р.) місто Ель-Кунейтра тривалий час перебуває у зоні відповідальності Сил ООН із нагляду за роз'єднанням. Це місто повністю покинуте, постійного населення там немає. Після початку громадянської війни у Сирії (2011 р.) туди почали пря-

мувати туристи-екстремали, яким цікаво спостерігати за бойовими діями. Екстремальний туризм іноді включає саме подорожі до політично нестабільних регіонів. Такі комерційні пропозиції можна знайти у деяких приватних туристичних компаній [21].

7. Проблема визнання держав. Не всі держави світу визнаються світовою спільнотою. У цілому держави світу традиційно поділяються на визнані, частково визнані та невизнані. Частково визнані визнаються принаймні одним членом ООН, а невизнані не визнаються жодним. У табл. 3 наведено приклади таких держав.

Зазначимо, що Україна не визнає жодну частково визнану державу, окрім Палестини.

Туризм у невизнаних та частково визнаних державах – справа досить ризикована, адже з такими країнами здебільшого немає дипломатичних зв'язків, там (за винятком Тайваню) спостерігається свавілля поліції та місцевих мафіозних кланів. У випадку, якщо туристу загрожує небезпека, захистити його на такій території проблематично. Крім того, виникають проблеми зі сплатою податків та веденням господарської діяльності (що є важливим для туристичної компанії та

інших компаній, пов'язаних з доставкою, розміщенням, страхуванням туристів).

8. Проблеми законодавства. Законодавство кожної країни має особливості, які поширюються і на виробників, і на споживачів туристичного продукту. Якщо у західних країнах норми права більш-менш схожі, то в Африці, Азії та Латинській Америці незнання законодавства у певній його частині може бути доволі небезпечним. У багатьох країнах (Іран, Афганістан, Бруней тощо) законодавство побудоване на нормах шаріату, а покарання за порушення може бути досить жорстоким. У КНДР існує комуністична диктатура з культом особистості, а злочином може стати найнеочікуваніше діяння. Варто згадати випадок з американським туристом (2016 р.), який намагався вкрасити пропагандистський плакат (він був ув'язнений та невдовзі помер) [22].

Таким чином, на туризм впливає велика кількість кризогенних явищ, частина з яких взагалі не може контролюватися людиною. Ті ж фактори, що детермінуються людською діяльністю, часто є не менш руйнівними (війни, революції, терор). Відповідно, досліджуючи туризм, необхідно усвідомити: під час здійснення туристичної діяльності може статися

Таблиця 3

Деякі частково визнані та невизнані держави світу

Держава	Ким визнається	Коротка характеристика
Частково визнані		
Тайвань	Понад 10 членів ООН	Є частиною Китаю. Користується підтримкою США, але не визнається ними
Косово	Майже половина членів ООН	Є частиною Сербії, відторгнутою в 1990-ті рр. Більша частина населення краю – албанці
Північний Кіпр	Туреччина	Є частиною Кіпру, окупованою Туреччиною в 1974 р. у відповідь на державний переворот. Майже все населення – турки-кіпріоти
Палестина	Більшість членів ООН	Значна частина території контролюється Ізраїлем. Країна не має валюти та армії
Абхазія	5 членів ООН	Окуповані Росією частини Грузії з маріонетковими режимами
Південна Осетія		
Невизнані		
Придністров'я	-	Окупована Росією частина Молдови
Нагірний Карабах	-	Окупована Вірменією частина Азербайджану (у 2020 р. територія «республіки» зменшилася у кілька разів)

будь-що, і від негативних наслідків не застрахований ніхто, в якій би локації він не перебував. Відповідно туристична політика має ґрунтуватися на вивченні всіх можливих факторів та забезпеченні якомога більшою мірою безпеки як для тих, хто надає туристичні послуги, так і для тих, хто їх споживає.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Туризм є феноменом, який необхідно досліджувати комплексно, системно, але з урахуванням специфіки місця та часу. Як і будь-яка господарська діяльність, туризм зіштовхується з викликами різного характеру та походження. Перед нами постало завдання розробити класифікацію цих викликів із використанням релевантних прикладів для подальшого їх більш детального аналізу і узагальнення. Розуміючи, що повністю уникнути загроз і викликів, які існують у сфері туризму, неможливо, вважаємо, що детальне їх розуміння може «пом'якшити», а в деяких випадках і мінімізувати їх наслідки.

Узагальнюючи, можна виокремити дві групи факторів, які впливають на розвиток туризму: 1) природні та техногенні; 2) соціально-економічні та політичні. Ця класифікація є певним чином умовною, але вона відображає сутнісну характеристику кожного фактора: залежність від волі людини. Природні та техногенні фактори практично виключають волю людей, праг-

нення соціальних груп, інтереси держав. Їх небезпека ще в тому, що вони є принципово невідворотними: так, дуже важко передбачити землетрус або виверження вулкана. Епідемії ж, як ми переконалися на прикладі COVID-19, взагалі завдають глобального удару по туристичній галузі.

Соціально-економічні та політичні фактори в цілому залежать від людей та їх груп. Банкрутство туристичної компанії, авіакомпанії чи готелю може поставити у скрутне становище не лише туристів, але й контрагентів. Страйк як форма переважно економічного протесту також впливає і на плани туристів, і на прибутки туристичного бізнесу. Тяжкі наслідки для туризму має тероризм, з яким може зіштовхнутися будь-яка країна, як Пакистан, так і Франція. Бойові дії ставлять під загрозу функціонування туристичної сфери в регіоні та країні в цілому, що доведено на прикладі України. Окремо слід зазначити, що невизнаність чи часткове визнання певної держави шкодить її туристичному іміджу на міжнародній арені, адже виникають слушні питання щодо законодавства, яке діє на даній території.

Отже, туристична сфера зіштовхується з надзвичайно різноманітними викликами, від адекватного реагування на які залежність успішність туристичної діяльності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі механізмів реагування на розглянуті виклики.

Список використаної літератури

1. León-Gómez A., Ruiz-Palomo D., Fernández-Gámez M.A., Fernández-Gámez M.R. Sustainable Tourism Development and Economic Growth: *Bibliometric Review and Analysis. Sustainability*. 2021, 13, 2270.
2. Збарський В.К., Грибова Д.В. Інституційні засади дослідження розвитку туристичної галузі. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/10.pdf. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.2.8
3. Мелешко Х. Методичний підхід до оцінки рівня управління туристичним ринком регіонів України. *Економічний аналіз*. 2020. Т. 30. № 1. Ч. 2. С. 209–215. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.01.02.209>
4. Лепкий М.І. Фактори розвитку туристичного господарства в регіонах України. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 25. С. 549–555.
5. Genç R. Catastrophe of Environment: The Impact of Natural Disasters on Tourism Industry. *Journal of Tourism & Adventure 1:1*. 2018, P. 86–94. DOI: <https://doi.org/10.3126/jota.v1i1.22753>

6. Гарагонич В., Гарагонич В. Соціологія туризму та її роль у транскордонному співробітництві. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2014. Вип. 2. С. 101–106.
7. Note on measuring the social dimension of sustainable tourism. UNWTO. URL: https://webunwto.s3-eu-west-1.amazonaws.com/imported_images/50458/italy_mst_discussion_note_social_issues.pdf (Accessed 04 January 2023).
8. Magnitude 6.6 earthquake hits Turkey's west coast, Greek island of Kos. Daily Sabah. URL: <https://www.dailysabah.com/turkey/2017/07/21/magnitude-66-earthquake-hits-turkeys-west-coast-greek-island-of-kos> (Accessed 06 January 2023).
9. Rijal S.P. Impact of Earthquake on Tourism Sector in Nepal. *Tribhuvan University Journal*. 2016. Vol. 30. No. 2, pp. 183–194. DOI: <https://doi.org/10.3126/tuj.v30i2.25563>
10. After the tsunami In Thailand, the tourist industry fights back. International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/mission-and-objectives/features/WCMS_075558/lang--en/index.htm (Accessed 03 January 2023)
11. Как немцы пережили наводнение: жизнь разделена на до и после. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/ru/kak-nemcy-perezhili-navodnenie-v-are-zhizn-razdelilas-na-do-i-posle/a-62446561> (Accessed 02 January 2023)
12. Крах туроператора в Британії: додому слід повернути ще 135 тисяч людей. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/09/24/7101109/> (Accessed 02 January 2023)
13. Operation Matterhorn: Thomas Cook customers fly home on an Airbus A380. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/av/uk-49902687> (Accessed 02 January 2023)
14. Лето забастовок: гнев в небе и на земле. Euronews. URL: <https://ru.euronews.com/2022/07/01/ru-airport-strikes-takes-off> (дата обращения: 02.01.2023)
15. Пилоты Lufthansa начали однодневную забастовку. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/ru/piloty-lufthansa-nacali-odnodnevnuu-zabastovku/a-62990185> (дата обращения: 03.01.2023)
16. Ключник Р.М. Локальное измерение политических кризисов. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2014. Вип. 7. С. 203–208.
17. UK reinstates warning against travel to Sri Lanka. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-62053927> (Accessed 04 January 2023)
18. Tourists In Bangkok Don't Feel The Impact Of The Military Coup. *Business Insider*. URL: <https://www.businessinsider.com/thailand-coup-and-tourism-2014-5> (Accessed 08 January 2023)
19. В 2013 году Украину посетило на 7,4% больше туристов, чем в 2012 году. *Дело*. URL: <https://delo.ua/lifestyle/v-2013-godu-ukrainu-posetilo-na-74-bolshe-turistov-chem-v-2012-228922/> (дата обращения: 03.01.2023)
20. Турзбір в Україні за перші чотири місяці 2022 року зріс на 65%. *ДАРТ*. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershi-chotiri-misyaci-2022-roku-zris-na-65> (дата звернення: 03.01.2023)
21. Quneitra. Nawafir Tours. URL: <https://www.nawafir-tours.com/destinations/syria/cities-sites/quneitra/> (Accessed 10 January 2023)
22. Otto Warmbier: US student sent home from North Korea dies. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-40335169> (Accessed 12 January 2023)

References

1. After the tsunami in Thailand, the tourist industry fights back. International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/mission-and-objectives/features/WCMS_075558/lang--en/index.htm (Accessed 03 January 2023).
2. Genç, R (2018). Catastrophe of Environment: The Impact of Natural Disasters on Tourism Industry. *Journal of Tourism & Adventure* 1:1, pp. 86-94. DOI: <https://doi.org/10.3126/jota.v1i1.22753>

3. Harahonych, V., Harahonych, V. (2014). *Sotsiologhiia turyzmu ta ii rol' u transkor-donnomu spivrobitnystvu* [Sociology of tourism and its role in transborder cooperation]. *Heo-polityka Ukrainy: istoriia i suchasnist'* [Geopolitics of Ukraine: history and modernity], issue 2, pp. 101-106 (in Ukrainian).

4. *Kak nemcy perezhili navodnenie: zhizn' razdelena na do i posle* [How Germans live after the flood: their lives are divided into before and after]. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/ru/kak-nemcy-perezhili-navodnenie-v-are-zhizn-razdelilas-na-do-i-posle/a-62446561> (Accessed 02 January 2023)

5. Kliuchnyk, R.M. (2014). *Lokal'noe izmerenie politicheskikh krizisov* [Local dimension of political crises]. *Filosofia i politologhiia v konteksti suchasnoi kul'tury* [Philosophy and Political Science in the context of modern culture], issue 7, pp. 203-208 (in Russian).

6. *Krakh turoperatora v Brytanii: dodomu slid povernuty sche 135 tysiach liudej* [Collapse of a tour operator in Britain: 135 thousand more people are to be returned home]. *Yevropejs'ka Pravda* [European Truth]. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/09/24/7101109/> (Accessed 02 January 2023)

7. León-Gómez, A., Ruiz-Palomo, D., Fernández-Gámez, M.A., Fernández-Gámez, M.R. (2021). Sustainable Tourism Development and Economic Growth: Bibliometric Review and Analysis. *Sustainability*, 13, 2270.

8. Lepkyj, M.I. (2018). *Faktory rozvytku turystychnoho hospodarstva v rehionakh Ukrainy* [Factors of development of the tourism industry in the Ukrainian regions]. *Infrastruktura rynku* [Market Infrastructure], no. 25, pp. 549-555 (in Ukrainian).

9. *Leto zabastovok: gnev v nebe i na zemle* [Summer of strikes: anger in the sky and on the land]. Euronews. URL: <https://ru.euronews.com/2022/07/01/ru-airport-strikes-takes-off> (Accessed 02 January 2023)

10. Magnitude 6.6 earthquake hits Turkey's west coast, Greek island of Kos. Daily Sabah. URL: <https://www.dailysabah.com/turkey/2017/07/21/magnitude-66-earthquake-hits-turkeys-west-coast-greek-island-of-kos> (Accessed 06 January 2023).

11. Meleshko, Kh. (2020). *Metodychnyj pidkhid do otsinky rivnia upravlinnia turystychnym rynkom rehioniv Ukrainy* [Methodological approach to the assessment of the level of management of the tourist market of the regions of Ukraine]. *Ekonomichnyj analiz* [Economic Analysis]. Volume 30, no. 1, part 2, pp. 209-215 (in Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.01.02.209>

12. Note on measuring the social dimension of sustainable tourism. UNWTO. URL: https://webunwto.s3-eu-west-1.amazonaws.com/imported_images/50458/italy_mst_discussion_note_social_issues.pdf (Accessed 04 January 2023).

13. Operation Matterhorn: Thomas Cook customers fly home on an Airbus A380. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/av/uk-49902687> (Accessed 02 January 2023)

14. Otto Warmbier: US student sent home from North Korea dies. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-40335169> (Accessed 12 January 2023)

15. *Piloty Lufthansa nachali odnodnevnuju zabastovku* [Lufthansa pilots have started a one-day strike]. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/ru/piloty-lufthansa-nacali-odnodnevnuu-zabastovku/a-62990185> (Accessed 03 January 2023)

16. Quneitra. Nawafir Tours. URL: <https://www.nawafir-tours.com/destinations/syria/cities-sites/quneitra/> (Accessed 10 January 2023)

17. Rijal S.P. (2016). Impact of Earthquake on Tourism Sector in Nepal. *Tribhuvan University Journal*, 30(2), 183–194. DOI: <https://doi.org/10.3126/tuj.v30i2.25563>

18. Tourists In Bangkok Don't Feel The Impact Of The Military Coup. Business Insider. URL: <https://www.businessinsider.com/thailand-coup-and-tourism-2014-5> (Accessed 08 January 2023)

19. *Turzbir v Ukraini za pershi chotyry misiatsi 2022 roku zris na 65%* [Tourism charge in Ukraine increased by 65% in the first four months off 2022]. DART. URL: <https://www.>

tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershi-chotiri-misyaci-2022-roku-zris-na-65 (Accessed 03 January 2023)

20. UK reinstates warning against travel to Sri Lanka. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-62053927> (Accessed 04 January 2023)

21. *V 2013 godu Ukrainu posetilo na 7,4% bol'she turistov, chem v 2012 godu* [7.4% more tourists visited Ukraine in 2013 than in 2012]. *Delo* [Business]. URL: <https://delo.ua/lifestyle/v-2013-godu-ukrainu-posetilo-na-74-bolshe-turistov-chem-v-2012-228922/> (Accessed 03 January 2023)

22. Zbars'kyj V.K., Hrybova, D.V. (2020). *Instytutsijni zasady doslidzhennia rozvytku turystychnoi haluzi* [Institutional resources for research into development off the tourism industry]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy], no. 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/10.pdf (in Ukrainian). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.2.8

MAIN CHALLENGES TO TOURISM DEVELOPMENT: AN ATTEMPT AT CLASSIFICATION

Viktoriia L. Smiesova, Alfred Nobel University, Dnipro (Ukraine).

E-mail: smesova_vl@ukr.net

Svitlana P. Kozhushko, Alfred Nobel University, Dnipro (Ukraine).

E-mail: lane@duan.edu.ua

Ruslan M. Kliuchnyk, Alfred Nobel University, Dnipro (Ukraine).

E-mail: nobelpolis@duan.edu.ua

DOI: 10.32342/2074-5354-2023-2-59-20

Keywords: *tourism, tourism business, challenges for tourism, natural disaster, economic crisis, political crisis, terrorism*

JEL classification: *D74, L83, F20, H56*

The article is devoted to the main challenges faced by modern tourism. The importance of tourism in the context of economic growth in modern conditions has been explained. Economic and sociological approaches, which reflect the main spectrum of modern challenges for the tourism industry, have been highlighted. The usefulness of the economic approach for studying the role of tourism and its contribution to the country's economy and economic development has been proven. The possibility of using a sociological approach to study the structure, functioning and development of tourism as a social phenomenon in its connection with social, political, economic and cultural dimensions of society has been demonstrated.

The author's classification of factors (as well as challenges) that affect the tourism business has been presented. Two groups of factors have been distinguished: 1) natural and man-made; 2) socio-economic and political. Natural factors, such as earthquakes, volcanic eruptions, tsunamis, typhoons, floods, pandemics make tourism dangerous. Man-made factors include incidents, disasters, accidents in industry, crowded places, transport accidents, etc. A list of examples of transport accidents in which a large number of tourists were injured and died has been given.

Socio-economic and political factors include the actions or inaction of people, individual groups, enterprises, states, international organizations, etc. Thus, the bankruptcy of a tourist or other company prevents the fulfillment of obligations to tourists. A workers' strike often affects people who are not directly related to it and are indirectly involved in the conflict. Thus, air transport workers strike lead to flight delays and cancellations, that influences tourism business.

Political processes can also cause problems to tourism business. It has been emphasized that poverty, social instability, unpopular decisions of the government or local authorities often lead to riots. At the same time, we have noted that tourists may suffer during these disturbances due to a number of certain reasons. Political crises, revolutions and coups d'état change the political landscape of a country, its legal norms, conditions for crossing the border, etc. Examples of Sri Lanka, Myanmar,

Thailand, and other countries that experienced coups or mass protests have been given. Particular attention has been paid to terrorism as a hazard factor. Examples of terrorist acts directed against tourists have been given. The destructive influence of hostilities on tourism has been proven, but it has been shown that tourists can be attracted to places associated with war. Special attention has been paid to the problem of recognition of states.

Одержано 20.02.2023.